

КЫРГЫЗ ИЛИМДЕР ТЕРМИНОЛОГИЯСЫНЫН КӨЙГӨЙЛӨРҮ

Мамлекеттик деңгээлде граждандык коомду түзүү мамлекетте жашаган ар кайсы улуттагы атуулдардын кызыкчылыгын камтуу менен жүргүзүлүшү керек.

Граждандык коомдо ар бир улут эл аралык катнаш түзүүдө бири-бирине пайдалуу жана элдин этникалык укугун бузбоо жолу менен куралат.

Эл аралык уюмдардын көпчүлүк документтеринде ошол укуктар камтылган.

Бекитилген документтерде биринчи укуктардан болуп: маданий өз турмушун сактоо укугу, билим берүү жана тил сфералары камтылуу менен, элдердин каада салтын жана маданиятын мураска ээ кылуу болуп саналат.

Мамлекеттик улуттук саясат төмөн-дөгү талаптарды камтышы менен түзүлүшү керек, бир тараптан мамлекеттик тилдин өнүгүүсүнө жардам берүү, экинчи тарабынан улуттар аралык байланышуу тилди сактоо жана өнүктүрүү.

Кыргыз тили, кыргыз эли этнос тил катары, малекетке ысым берген тил түрк тилинин группасына кирет. Кыргыз тилинин диалектисинде өтө маанилүү эмес өзгөчөлүктөр бар, алар түштүк жана түндүк диалекттеринде көрсө-түлгөн. Кыргыз этносу Орто Азиянын башка этносторундай эле жазуу менен графикасы совет доорунда чоң маанилүү өзгөртүүлөргө дуушар болгон.

1929-жылга чейин мамлекетте араб алфавити кеңири тарап, ошонун негизинде чоң маданий мурас уюшулган. 1929-жылдан баштап латын алфавитине өтүүнү жүзөгө ашыруу башталган, 1940-жылы кириллицага өткөн. 1920-1940-жылдары тил реформалары элдин тарыхый аң сезимин жоготуу коркунучун туудурган. Реформанын биринчи этабында араб графикасынын негизинде мусулман-дардын каада салтын, маданиятын, тилин, этикасын камтыган тамырлар сыйдырылган.

Кыргыз тилинин өнүгүүсү жана андан ары калыптануусу азыркы убакта Кыргыз Республикасынын, этнотилдик процессинде алдынкы тенденцияда турат. Мамлекеттик тил статусуна ээ болгондон бери коомдо саясий функцияларды аткарат. Белгилеп кетсек, совет мезгилинде билингвизмдин өнүгүшүнө карабастан, кыргыздардын аң сезиминде улуттук тилдин ролу бул доордон өзүн жоготкон жок. 1999-жылы Мамлекеттик каттоо боюнча, кыргыз тили - эне тили деп 99,3% респонденттер такташкан. 1989-жылы сентябрда кыргыз тилин жогорулатууда Кыргыз ССРнин салымы чоң болгон, жана мамлекеттик тил эң зор болуп эсептелген. Кыргыз тилин өндүрүү максатында 20-январда 2001-жылы президент тарабынан мамлекеттик тилди өнүктүрүү жөнүндө программа кабыл алынган. Бул программа 2000-2010-жж. чейинки аралыкты өзүнө негизги максаттарды камтыган. Программанын максаты: мамлекеттик тилдин деңгээлин көтөрүү, коомдо кеңири колдонуу. Мамлекеттик тилди өнүктүрүүдө негизги он багыт коюлган жана ал эки этапка бөлүнгөн.

Биринчиден, 2000-2005-жж. чейин түзүлгөн бул этапта мамлекеттик тилге кызыгуу боюнча иш чаралар көргөзүлгөн. Ишке ашырыш үчүн иш кагаздарын кыргызча которуу ишке ашырыла баштаган.

Экинчиден, 2006-2010-жж. арасында андан ары өнүктүрүү жана китептерди кыргызча которуу. Бирок, бул маселелерди аткарууда көптөгөн кыйынчылыктар туулду. 2005-жылга чейинки иш-чарада колдонулуучу документтер кыргыз тилине которулуп бүткөн. Ошондой эле алдыңкы техно-логияларды кыргыз тилинде окутуу зарыл.

Баарыбызга белгилүү болгондой, азыркы убакта кыргыз тилинин өнүгүүсү өз деңгээлине

жетпей келе жатат. Студенттерге окуучуларга, илим менен иштеген адамдарга профессионалдуу программа иштелүүсү керек. Бул эң негизги убактын себеби: орто жаштагы мыкты ишмер адамдар, кыргыз тилин билбегендиктен чет өлкөлөргө кетүүдө. Азыркы учурда, эмгек базарында жакшы жумуштарга кириш үчүн, кыргыз тилин жогорку деңгээлде билиш керек. Кыргыз тилин начар билгендер сыноодон өтпөй калып, кандайдыр бир кыйынчы-лыктарга учуроодо. 1989-жылы кыргыз тили жөнүндө кабыл алынган мыйзам Кыргыз Республикасынын этникалык мамилелерге кыйыр түрүндө таасир берген. 1998-жылы мыйзам жогорку окуу жайында мекемелерде, мектептерде кыргыз тилине өтүүнү талап кылган. Бирок практика жүзүндө, бул процесс тездетилген эмес. Тил башкача айтканда, мамлекеттик башкаруудагы саясий көйгөй жана илимге, маданиятка, иш кагаздарына кыргыз тили жана ушуга байланыштуу кыргыз тилин реформалоо боюнча логикалык сунуштар кирги-зилиши керек эле. Биринчиден, кыргыз тилин калыбына келтирүү үчүн илимий окуу функциясы систематикалык түрдө, бирдиктүү илимий, эң негизги тармактык терминалогиясын иштеп чыгуу керек. Акырында иш активдүү уюштурулууга тийиш. Орто, профе-сионалдык, техникалык жана жогорку окуу жайдагы кыргыз тили кафедралары, окуу материалдарын орус тилинен, кыргызчага которуп, адабияттарды окуу процессине кеңири таратуу керек. Бул иштерди проректор, же директордун орун басары, координатор көзөмөлдөөгө тийиш. Ушул эң керектүү материал-дарды талап кылууга, чоң тиражда, илимий китепканада жана кошумча адабияттар кыргызча чыгырылышы керек. Интернетке кирүү мүмкүнчүлүк эске алуу менен Веб-сайттагы керектүү материалдар кыргыз тилинде чыга башташы керек жана этап боюнча окуу куралдарын кыргызча которуп, жогорку окуу жайларда өз кесиптери боюнча шыктуу адистерди бүтүрүп, аларды ошол тармакка жумушка орноштуруу. Экинчиден, квалификациялуу адистерди ар дайым пайдалануу зарыл. Ошол себептен бардык университеттерде тил багытындагы адистиктерге англис-кыргыз, кытай-кыргыз немец-кыргыз, француз-кыргыз, араб-кыргыз котормо багытындагы факультеттеринин ачууга негизги көңүл буруш керек.

Эгерде өзүнчө лингвистикалык-котормо институтун ачканда, андан да сонун болор эле. Мындан башка атайын кеңештин иш алпаруу сферасын кеңейтүүдө жалгыз эле кандидат, доктордук диссертациясын жактоодо эмес, ушуну менен бирге илимий даярдыктарды ар тараптуу тармакта алып баруусун да эске алышса. Анткени, азыркы учурда илимий иштин диссертациясын жактоодо орус тили колдонулуп жатканын жана диссер-тациялык кеңеш, Улуттук аттестациялык комиссия ушул иштердин кыргыз тилинде жакталышын эске алышса.

Адабияттар

1. Дыйканова Ч. Кыргыз тилин үйрөнөбүз. – Бишкек: Сорос – Кыр-гызстан, 1997.
2. Жусаев Ж. Кыргыз тили. –Бишкек,
3. Сатышева Г., Мусакеева -М. Кыргыз тил: - 2001.
4. Рыспаев С., Абылаева Н. Кыргыз тили. – Бишкек: Мектеп, 1991.